

PETRARCA

De twee gezichten van
Vrouwe Fortuna

De remediis utriusque fortune

Vertaald, ingeleid en van aantekeningen
voorzien door Chris Tazelaar

DAMON

Inhoud

Inleiding	13
Boek I Remedies bij Voorspoed	57
Inleiding	59
1. De bloei van het leven en de hoop op een langere levensduur	68
2. Bijzondere lichamelijke schoonheid	72
3. Goede gezondheid	76
4. Herstel van gezondheid	76
5. Fysieke kracht	77
6. Fysieke beweeglijkheid	79
7. Verstand	81
8. Geheugen	82
9. Welsprekendheid	84
10. Deugd	88
11. Reputatie van deugd	90
12. Wijsheid	93
13. Godsdienst	96
14. Vrijheid	98
15. Een glorierijke vaderstad	100
16. Edele afkomst	106
17. Gegoede familie	110
18. Vorstelijk voedsel	112
19. Diners	116
20. Kleding en lichaamsverzorging	121
21. Vrije tijd en rust	123
22. Aangename geuren	127
23. Mooie muziek	131
24. Dansen	134
25. Kaatsen	138
26. Dobbel- en bordspel	139
27. Geluk bij het gokken	141
28. Komedianten	145
29. Worstelwedstrijden	147
30. Schouwspelen	150

31.	Paarden	155
32.	Jacht en valkenjacht	158
33.	Talrijk personeel	161
34.	Een prachtig huis	165
35.	Versterkte burchten	166
36.	Kostbaar meubilair	168
37.	Edelstenen en parels	169
38.	Uit edelstenen vervaardigde drinkbekers	178
39.	Edelstenen met ingesneden voorstellingen	184
40.	Schilderijen	185
41.	Standbeelden	187
42.	Korinthisch vaatwerk	191
43.	Een grote bibliotheek	195
44.	Bekendheid als schrijver	201
45.	Leraarschap	205
46.	Academische titels	206
47.	Openbare functies	210
48.	Het beroep van militair	213
49.	Vriendschap met koningen	215
50.	Veel vrienden	217
51.	Onbekende vrienden	221
52.	Een unieke trouwe vriend	223
53.	Rijkdom	226
54.	De ontdekking van een goudmijn	228
55.	De ontdekking van een schat	230
56.	Leningen tegen rente	231
57.	Vruchtbaar land	233
58.	Tuinen	237
59.	Schape- en runderkudden	239
60.	Olifanten en kamelen	241
61.	Apen en andere amusante dieren	242
62.	Pauwen, hoenders, kippen, bijen en duiven	243
63.	Visvijvers	245
64.	Volières met pratende en zingende vogels	248
65.	Een mooi huwelijk	252
66.	Een knappe echtgenote	255
67.	Een vruchtbare én welbespraakte vrouw	257
68.	Een grote bruidsschat	257
69.	Liefdesrelaties	260

70.	Kinderen	268
71.	Een lief zoontje	270
72.	Mooie kinderen	271
73.	Een moedige en grootmoedige zoon	274
74.	Een kuise dochter	275
75.	Een schoonzoon uit duizenden	276
76.	Een tweede huwelijk	277
77.	Het huwelijk van eigen kinderen	279
78.	Kleinkinderen, neefjes en nichtjes	281
79.	Geadopteerde kinderen en stiefkinderen	283
80.	Een voortreffelijke leraar	284
81.	Een bijzondere leerling	286
82.	Een zeer goede vader	288
83.	Een liefhebbende moeder	289
84.	Aardige broers en knappe zusters	290
85.	Een goede heer	293
86.	Heldere lucht	296
87.	Een voorspoedige zeereis	297
88.	Veilig een haven bereiken	298
89.	Terugkeer uit de gevangenis	299
90.	Een rustig bestaan	301
91.	Macht	305
92.	Roem	307
93.	Weldadigheid	310
94.	Volksgunst	313
95.	De heerschappij grijpen	314
96.	Koningschap en keizerschap	318
97.	Een goed uitgerust leger	328
98.	Een goed uitgeruste vloot	330
99.	Belegeringswerktuigen en slingermachines	331
100.	Gereserveerd kapitaal	333
101.	Wraak	334
102.	Hoop op overwinning	339
103.	Zegevieren	341
104.	De dood van een vijand	343
105.	Hoop op vrede	344
106.	Vrede en wapenstilstand	346
107.	Het pontificaat	349
108.	Geluk	353

109.	Goede hoop hebben	356
110.	Uitzicht op een erfenis	359
111.	Alchemie	362
112.	Voorspellingen van waarzeggers	365
113.	Een verheugend gerucht	370
114.	Uitzien naar de komst van een zoon, een vriend, een rentmeester of een echtgenote	371
115.	Uitzien naar betere tijden	375
116.	Wachten op het aantreden van een vorst	377
117.	Hoop op postume roem	378
118.	Hoop op roem vanwege bouwkundige prestaties	381
119.	Hoop op roem door sociale contacten	383
120.	Allerlei verwachtingen	384
121.	Hoop op innerlijke vrede	386
122.	Hoop op het eeuwige leven	387
 Boek II Remedies bij Tegenspoed		 389
	Inleiding	391
1.	Fysieke onaantrekkelijkheid	407
2.	Zwakke gezondheid	410
3.	Slechte gezondheid	412
4.	Een onaanzienlijk vaderland	414
5.	Obscure afkomst	416
6.	Oneervolle afkomst	422
7.	Slavernij	425
8.	Armoede	430
9.	Moeilijke leefomstandigheden	432
10.	Simpele kost	439
11.	In armoede geboren zijn	442
12.	De last van talrijk nakroost	443
13.	Financiële verliezen	447
14.	Borgstelling	456
15.	Verlies van tijd	458
16.	Pech bij het dobbelspel	461
17.	Je verloofde aan een ander toegewezen zien worden	461
18.	Je vrouw verliezen	464
19.	Een lastige echtgenote	467
20.	Schaking van de echtgenote	469

21.	Een onkuise echtgenote	470
22.	Een onvruchtbare echtgenote	476
23.	Een onkuise dochter	477
24.	Aangekeken worden vanwege de reputatie van een ander	478
25.	Lasterpraat	481
26.	Schaamte vanwege onverdiende aan iemand toegezwaaide lof	485
27.	Ontrouwe vrienden	487
28.	Ondankbare mensen	489
29.	Slechte bedienden	492
30.	Weglopende bedienden	495
31.	Onaardige bureu	497
32.	Vijandschappen	499
33.	Onmogelijkheid om zich te wreken	501
34.	Gehaat worden door het volk	503
35.	Met afgunst bekeken worden	504
36.	Geminacht worden	505
37.	Traag ingeloste beloften	507
38.	Weigeringen	508
39.	Een onrechtvaardige heer	511
40.	Een onwetende leraar	514
41.	Een ongeïnteresseerde en eigenwijze leerling	516
42.	Een stiefmoeder	517
43.	Een strenge vader	519
44.	Een opstandige zoon	522
45.	Een twistzieke broer	524
46.	Zijn vader verliezen	526
47.	Zijn moeder verliezen	527
48.	Zijn zoon verliezen	528
49.	Een dodelijke val van een klein kind	531
50.	Een zoon die een bastaard blijkt te zijn	532
51.	Het verlies van een broer	535
52.	De dood van een vriend	538
53.	Afwezigheid van vrienden	540
54.	Een zware schipbreuk	543
55.	Een brand	545
56.	Zwaar en vermoeiend werk	546
57.	Een moeizame reis	549
58.	Een jaar van droogte	552
59.	Een lompe en arrogante voorman	554

60.	Diefstal	556
61.	Berovingen	557
62.	Kwade trouw	558
63.	Krap behuisd zijn	560
64.	Kerkerstraf	561
65.	Marteling	564
66.	Een onrechtvaardig vonnis	565
67.	Ballingschap	568
68.	Belegering van de vaderstad	573
69.	Verwoesting van de vaderstad	576
70.	Angst om in de oorlog te verliezen	578
71.	Een onnadenkende en drieste aanvoerder	579
72.	Een incompetente en onverantwoordelijk handelende aanvoerder	580
73.	Een verloren veldslag	581
74.	Burgeroorlog	584
75.	Tweestrijd van een weifelende geest	586
76.	In onzekerheid verkeren	589
77.	Opgelopen verwondingen	590
78.	Een koning zonder zoon	594
79.	Het koningschap verliezen	596
80.	Verraad	599
81.	Verlies van de alleenheerschappij	601
82.	Verlies van burchten	606
83.	Ouderdom	609
84.	Jicht	619
85.	Schurft	623
86.	Slapeloosheid	624
87.	Nachtmerries	625
88.	Het hinderlijk aspect van beroemdheid	626
89.	Treurnis vanwege kwalijk gedrag van mensen	630
90.	Allerlei ergernissen	632
91.	Aardbevingen	642
92.	Een wijd om zich heen grijpende pestepidemie	645
93.	Treurnis en ellende	646
94.	Kiespijn	653
95.	Pijnlijke benen	655
96.	Blindheid	657
97.	Doofheid	662
98.	Afkeer van het leven	664

99.	Corpulentie	665
100.	Traagheid van denken	667
101.	Een beperkt en zwak geheugen	669
102.	Gebrek aan welsprekendheid	670
103.	Verlies van tong en spraakvermogen	673
104.	Gebrek aan deugd	675
105.	Hebzucht	678
106.	Afgunst	679
107.	Woede	680
108.	Gulzigheid	681
109.	Geestelijke traagheid	682
110.	Wellustigheid	684
111.	Hoogmoed	685
112.	Koorts	686
113.	Darmkrampen en flauwtes	687
114.	Algehele pijn en verzwakking van het lichaam	689
115.	Waanzin	702
116.	Vergif	704
117.	Angst voor de dood	705
118.	Zelfmoord	713
119.	De dood	720
120.	Een voortijdige dood	726
121.	Een gewelddadige dood	731
122.	Een oneervolle dood	735
123.	Een plotselinge dood	736
124.	Ziek worden in een vreemd land	737
125.	Sterven buiten het eigen land	738
126.	Sterven in staat van zonde	745
127.	Sterven in ongerustheid over wat je bezittingen en kinderen te wachten staat	749
128.	Sterven in onzekerheid over wat je vrouw na je dood zal doen	752
129.	Sterven in onzekerheid over het lot van je vaderland na je dood	754
130.	Sterven in bezorgdheid over je reputatie	755
131.	Kinderloos sterven	757
132.	Sterven in angst om ergens onbegraven te liggen	760

Aantekeningen

bij Boek I	767
bij Boek II	793

Vertaling Seneca (?), <i>De remediis fortuitorum</i>	835
Korte biografie van Petrarca	855
Namenregister	858
Geraadpleegde literatuur	894

Inleiding

Troost-spieghel in gheluck ende ongheluck.

Des wijtberoemden hooch-Gheleerden ende treffelijcken Poëten ende Orateuren Francisci Petrarchae Troost-boecken van Raedt, Daet ende Baet in Gheluck ende Ongheluck, namelijk, hoe hem een yghelijck verstandich mensch zal houden, in zijnen voorspoet niet overheffen, insghelijcx in ongheluck, tegenspoet, angst ende noodt zal weten te troosten.

Allen eerlievenden Regiments Persoonen, Huysvaderen, ende eenen yghelijcken van wat staet zy moghen zijn, tot Nut ende Troost, uyt de Hooghduytsche en Latijnsche spraecke overgeset ende door den druck aen den dach ghebrocht.

't Amsterdam, Ghedruckt voor Jan Willemsz, int Kantoer-boeck, woonende inden Isel, Anno 1606.

Gheschreven aenden Heeren Azonen Estensem, Hertoge tot Ferrara.

Aldus de aankondiging op het voorblad van de in 1606 in Amsterdam gedrukte en enige ooit verschenen Nederlandse vertaling van Petrarca's werk *De remediis utriusque fortune*. De foutief gespelde naam Jan Willemsz kan van de vertaler zijn, maar evengoed van de drukker of boekverkoper.

Op pagina 14 van het boek staat een dubbel sonnet (klinkgedicht), waarin wordt gewezen op de overweging van de auteur van het Latijnse werk om het boek te schrijven:

Klinkghedicht tot den Leser,

Petrarchus de Poët en Orateur vermaert,
En is hier gheen Poët, noch Orateur alleene,
Maer een vertrooster zoet, een Leeraer oock met eene:
Want hij in dit zijn Boeck zeer wijselijck verclaert:

Hoe een mensch zijn ghemoet, zal houden in welvaart,
In voorspoet, in rijckdom, bij elck een int gemeene,

Hoe dat in teghenspoet, oock onbesmet en reene,
Zijn ooghen, handen, mondt, en hert moet zijn bewaert.

Wijsheyt, voorzichtigheyt, troost en vermaeckingh moedigh,
Leeringhen veler handt zijn hier zeer overvloedigh,
Somma hier wort gheleert altijt te zijn gherust.

Want een ghenoeghen goet, in een Godt-vreezent herte
Is danckbaer in voorspoet, en verdrijft danck en smerte,
Dus kunt ghy hier in als altijdt koelen u lust.

Komt dan ghy geesten al, ghy die gherust wilt leven,
Die met deught en met vreught, wilt scherpen u verstandt,
Die de melancoly, en droefheydt veler handt,
Verzachten wilt met troost, dat ghy niet hoeft te beven.

En ghy die leeren wilt, hoe ghy u moet begheven
Te leven in voorspoet, eerlijck met vast verstandt:
En ghy die wilt verstaen, hoe ghy aan alle kandt,
Moet zijn in al u doen, voorzichtig wel bedreven.

Komt koopt leest en herleest dit Boeck zonder verdriet,
Want u Petrarchus hier troost en wijsheyt aenbietet,
Een wegh om te ontgaen des Fortuyns loose kueren.

Leert hier hoe dat ghy moet, altijt zijn even vroet,
Verheffen noch verslaen, nimmermeer u ghemoet,
Hoe dat oock keert of went, het Rat van Avontueren.

Rijck in vrede, vry van twist

Steeds werd Petrarca geboeid door het idee achter “Vrouwe Fortuna”, die wordt voorgesteld als een godin die een mens willekeurig goed of kwaad kan toedelen en ontnemen. Steeds hield hij zich bezig met de vraag of en hoe de mens verstandig kan omgaan met dat hem toebedeelde goed of kwaad.

Hij schreef er een omvangrijk boek over: *De remediis utriusque fortune*, Remedies bij elk van beide Fortuna's. Met die titel gaf hij aan dat hij daarin maatregelen bij voor- en tegenspoed wilde

behandelen, en duidelijk wilde maken hoe de mens met *ratio* en *virtus*, rede en deugd, zijn houding kan bepalen in fortuinlijke en onfortuinlijke omstandigheden. Hoewel hij “Fortuna” de inhoudsloze naam van een niet-bestaande godin vond, gebruikte hij die naam wel, omdat hij ervan uitging dat hij daardoor beter door de gewone man begrepen zou worden.

Men zou de titel ook kunnen vertalen met: Remedies van elk van beide Fortuna's: dit op grond van de gedachte dat Fortuna voor- en tegenspoed zou toedelen om de mens tot nadenken over zichzelf te bewegen. Augustinus en Boethius hadden als hun mening naar voren gebracht dat “Vrouw Fortuna” niet ongeïnteresseerd haar spel met de mens speelde, maar dat zij als instrument van God wilde waarnemen hoe de mens haar handelen opnam. Zij schetsen Fortuna niet als een macht die zonder aanzien van de persoon mensen met goed of kwaad treft, maar als een macht die met goede of kwade gaven de mens met aanzien van de persoon uitdaagt om op haar handelen te reageren: zij heeft als het ware twee gezichten. In zijn boek gaat Petrarca in op de mogelijkheden die de mens heeft om op die uitdaging in te gaan: het gaat hem om het door *ratio* en *virtus* geleid gedrag van de mens die met voor- of tegenspoed te maken heeft gekregen. Hij leunt daarbij op zowel christelijk gedachtegoed als dat van de stoïcijnen, die leerden dat de mens onaangedaan moet bepalen hoe hij zich door rationeel denken en beheersing van emoties te midden van allerlei gemoedsbewegingen gelijkmoedig staande kan houden en emotionele reacties kan dempen of zo mogelijk delgen.

I.

Op 13 januari 1361 wordt een gezantschap uit Milaan in Parijs ontvangen door koning Jean II le Bon, “de Goede”, van Frankrijk. Het gezantschap was door Galeazzo Visconti, de heer van Milaan, naar Parijs afgevaardigd en bestond uit Petrarca (die sinds 1353 in Milaan woonde), een jurist en vier militairen. Petrarca zal bij die gelegenheid een rede uitspreken, *Collatio coram domino Ioanne, Francorum rege*, Rede in tegenwoordigheid van de heer Jean, koning der Franken.

Koning Jean II de Valois (1319-1364) had de bijnaam “de Goede”. Een eretitel vanwege zijn ridderlijkheid voor deze zwakke koning, die impulsief was, niet steeds diplomatiek optrad en een

weinig begaafd legeraanvoerder was. In een van zijn boeken noemt Petrarca hem “een koning zonder culturele vorming”. In 1350 was hij koning van Frankrijk geworden. In die tijd woedde de in 1339 uitgebroken oorlog (later de Honderdjarige Oorlog genoemd) tussen Engeland en Frankrijk. De koning van Engeland, Edward III (1312-1377), koning sinds 1327, maakte aanspraak op het Franse koningschap: zijn moeder Isabella was de dochter van de Franse koning Philippe IV le Bel, “de Schone”, en had bij haar huwelijk met Edward II in 1299 Aquitanië als bruidsgift meegekregen. Daarnaast ondervond Engeland problemen met de bereikbaarheid van Aquitanië, en bestond er grote rivaliteit tussen de twee landen met betrekking tot (de handel met) het rijke Vlaanderen. In 1340 zegevierden de Engelsen in de zeeslag bij Sluis en in 1346 versloegen ze de Fransen in de Slag bij Crécy (in Picardië); daardoor hadden ze vaste voet in Noord-Frankrijk gekregen. In 1347-1348 legde de grote pestepidemie de vijandelijkheden vrijwel stil, maar in 1356 troffen beide landen elkaar in de Slag bij Maupertuis/Poitiers. De zoon van Edward III, Edward van Woodstock, bijgenaamd The Black Prince (1330-1376), bracht de Fransen daar een verpletterende nederlaag toe. Onder zijn gevangenen bevonden zich koning Jean II en diens zonen Philippe II d’Anjou le Hardi, “de Stoute”, en Jean de Berry. Zij werden in Londen gevangengezet, waar ze met respect werden behandeld en zelfs bezoekers uit Frankrijk mochten ontvangen. De oudste zoon van Jean II, de dauphin Charles, hertog van Normandië (de latere koning Charles IV le Sage, “de Wijze”, die in 1364 Jean II na diens dood opvolgde), werd regent in Parijs. Op 8 mei 1360 kwam er een einde aan de vijandelijkheden (naar zou blijken tijdelijk, want in 1369 werden ze hervat) met het Verdrag van Brétigny. Jean II werd vrijgelaten, maar moest vele gebieden in Frankrijk afstaan aan Engeland en een enorm losgeld bijeenbrengen. Tot dat geld, uiterlijk in 1363, betaald zou zijn moesten zijn zoons Philippe II d’Anjou en Jean de Berry in Londen blijven. In oktober 1360 keerde Jean II terug naar Parijs.

In januari 1361 werd Jean II benaderd door Galeazzo Visconti van Milaan, die een gezantschap waar Petrarca deel van uitmaakte naar Parijs zond. Bij monde van Petrarca moest het gezantschap de gelukwensen van de heer van Milaan aan de koning met zijn

Boek I Remedies bij Voorspoed

Aan Azzo da Correggio

Inleiding

1 Wanneer ik mijn gedachten laat gaan over menselijke omstandigheden en wederwaardigheden en over het onvoorspelbare en onverwachte karakter van gebeurtenissen, kom ik tot de slotsom dat vrijwel niets brozer en niets onrustiger is dan het leven van stervelingen. Wat ik daarnaast waarneem is dat de natuur aan alle andere levende wezens tegemoetgekomen is met een wonderbaarlijk heelmiddel, namelijk een soort van onwetendheid over zichzelf, terwijl zij alleen aan ons mensen geheugen, begrip en vooruitzien heeft voorbehouden, goddelijke en wonderschone gaven van de geest, die wij echter aanwenden tot leed en ellende. Immers, omdat wij ons steeds laten pijnigen door overbodige zorgen, die niet alleen zinloos maar ook schadelijk en verderfelijk zijn, voelen wij het heden als een kwelling en het verleden en de toekomst als een beklemming, met het gevolg dat we voor niets zo beducht lijken als voor de mogelijkheid dat we ooit minder ongelukkig zijn. We zoeken met grote ijver redenen voor miserie en voedsel voor verdriet en daarmee maken we ons leven – dat als het goed ingericht werd het gelukkigste en aangenaamste van alles zou kunnen zijn – tot iets treurigs en triests waarvan het begin wordt beheerst door blindheid en vergeten, de voortgang door beproeving, het einde door ellende en het geheel door dwaling. Dat dit zo is zal ieder die de koers van zijn leven kritisch beschouwt erkennen.

2 Hebben we weleens een rustige en ongestoorde dag meegeemaakt, een dag zonder getob en gepieker? Hebben we ooit een dag zó ontspannen en zó blij mogen zien aanbreken dat somberheid en neerslachtigheid zich vóór het schemeruur niet lieten gelden? Hoewel er in de dingen zelf menige aanleiding toe is, ligt de belangrijkste oorzaak van dit kwaad, als eigenliefde ons niet misleidt, bij onszelf; in feite ligt, in alle eerlijkheid gezegd, de volledige schuld bij onszelf.

3 Maar laat ik zwijgen over andere zaken waardoor wij van alle kanten worden belaagd, en de vraag opwerpen: wat is die oorlog, die ononderbroken oorlog die wij voeren met Vrouwe Fortuna? Alleen de deugd kon ons daarin doen zegevieren, maar wij hebben ons willens en wetens van haar afgewend. Wij gaan dan ook alleen, zwak en ongewapend en zonder gelijke kansen de strijd aan met

een onverzoenlijke vijand, Fortuna, die ons naar believen opgooit en neerwerpt als iets met weinig gewicht, ons doet ronddraaien en de spot met ons drijft. Geveld worden zou draaglijker zijn, want nu worden we als een speeltje behandeld. Valt dit aan iets anders te wijten dan aan onze lichtzinnigheid en slapheid? We bleken bij uitstek geschikt om moeiteloos als een bal heen en weer geworpen te worden, schepsels van korte duur en van eindeloze weifelmoeidigheid als we zijn. We weten niet op welke kust we ons scheepje moeten laten landen, of op welk besluit we ons moeten toeleggen; we blijven aarzelen in plaats van vastbesloten te zijn, en behalve aan het kwaad van dit moment geven we aandacht aan het leed dat achter ons ligt en aan de dreiging van ons wachtend leed. Dit doet zich bij geen enkel levend wezen voor behalve bij de mens: alle andere levende wezens ervaren volkomen gemoedsrust zodra ze ontkomen zijn aan het kwaad van dit moment. Door toedoen van onze intelligentie en scherpzinnigheid moeten wij als het ware altijd strijden met een driekoppige Cerberus.¹ Het zou bijna verkieslijker zijn om geen verstand te hebben, nu wij de hemelse wapens van onze superieure natuur tegen onszelf keren!

4 Het is niet eenvoudig om het hoofd te bieden aan dit kwaad, dat zich in de loop des tijds als een gewoonte in ons denken heeft geworteld. Niettemin moeten we ons daarvoor moeite getroosten. Voor dat streven zijn buiten de inspanning van een nobele geest – waarvoor niets ongrijpbaar en niets onoverwinnelijk is – talrijke gesprekken met wijze mannen – hoewel die heden ten dage steeds minder te vinden zijn – altijd een stimulans geweest. In het bijzonder is voortdurende aandachtige lectuur van geschriften van grote schrijvers daarbij steeds een zinvolle steun gebleken, vooropgesteld dat men hun heilzame raadgevingen niet klakkeloos overneemt, want ik aarzel niet om nadrukkelijk te zeggen dat de eigen geest de enige bron van verstandig handelen in deze wereld is. Als we bedenken dat schrijvers van het tweede garnituur soms alleen al op grond van hun aangename leesbaarheid gewaardeerd werden of omdat men vond dat ze ons een weg ter navolging wezen, hoeveel waardering moet dan wel niet ten deel vallen aan die beroemde en voortreffelijke auteurs van vele eeuwen voor onze tijd die nog altijd dankzij hun goddelijk intellect en hun onberispelijke teksten onder ons leven en wonen en met ons converseren? In de niet-aflatende onrust van onze geest zijn zij allen als lichtende sterren aan het

naar andere woorden weer oprichten. En bovendien: wie wat hij had, hoe weinig ook, bereidwillig gaf aan een behoeftige vriend, heeft geheel voldaan aan de plichten van de vriendschap. Want de vriendschap ziet naar de intentie van de gever, niet naar het gegevene, dat ook al is het klein kan getuigen van grote genegenheid. Ik persoonlijk gun u graag het meest grootse dat er is, maar iets passenders dan dit om u op dit moment te geven heb ik niet. Als u het een zinvol geschenk vindt, zal het nut ervan, dat aan dingen waarde geeft, zichzelf aanbevelen; als u het niet zinvol vindt, zal onze goede bedoeling het verontschuldigen.

U moet dit boek uitgaande van de volgende invalshoek lezen. U moet u voorstellen alsof Hoop (of Begeerte) en Vreugde, Vrees en Verdriet, die vier bekende en met elkaar verwante gemoedsbewegingen, door Voorspoed en Tegenspoed, twee zusters met door geboorte gelijke mogelijkheden, elk van hun kant aan het menselijk gemoed worden opgedrongen. De Rede, die bovenop de burcht⁹ van de geest resideert, is de enige die op alle vier kan reageren en zich met haar schild en helm, haar inzicht en eigen kracht, en meer nog met hulp uit de hemel, tegen de om haar heen suizende vijandelijke projectielen kan verweren. Verstandig als u bent verwacht ik van u dat u zonder moeite zult vaststellen uit welke hoek de overwinning komt.¹⁰

18 Ik zal u niet langer ophouden. Echter, om u te informeren over mijn opzet moest ik deze brief als inleiding aan dit boek laten voorafgaan. Als u vindt dat die inleiding erbij hoort, vergelijk dan de lengte ervan met die van het boek, met de overweging dat een uitvoerig voorwoord niet een klein boek mag wegdrukken zoals een kolossaal hoofd een klein lichaam wegdrukt. Want niets is mooi zonder goede maat en goede verhouding van de delen.

1 De bloei van het leven en de hoop op een langere levensduur *Vreugde/Hoop en Ratio*

1 Vr/H Ik ben in de bloei van het leven, mij wacht nog een groot deel van mijn levensduur.

2 R Dit is het eerste wat stervelingen hopen, maar het is wel een ijdele hoop, die al duizenden mensen heeft bedrogen en dat zal blijven doen.

3 Ik ben in de bloei van het leven.

4 R Zinloze en kortdurende vreugde! Die bloem verwelkt terwijl we in gesprek zijn.

5 Mijn levenstijd is nog onaangetast.

6 R Wie kan iets onaangetast noemen als daaraan al veel ontbreekt en onzeker is hoe weinig er nog van rest?

7 Maar er is een vaste wet met betrekking tot het leven.

8 R Van wie is die wet afkomstig? Wat is die wettelijk bepaalde levenstijd? In feite is het een zeer onredelijke wet: hij is niet voor alle mensen eenduidig, integendeel, hij is zelfs zo vaag dat er niets onzekerder in een mensenleven is dan de lengte van het leven.

9 Toch is er een bepaalde maat en begrenzing aan het leven; wijze mannen hebben die vastgesteld.

10 R De begrenzing van het leven is niet voorbehouden aan wie het ontvangt, maar aan God die het schenkt. Ik begrijp evenwel dat jullie aan het zeventigste of, als iemands constitutie wat krachtiger is, het tachtigste jaar denken en daar de grens leggen waarachter *moeite en leed de mens wachten*. Misschien is die hoop naar een verder punt verschoven door de man die zei: *Het getal van de dagen der mensen is hoogstens honderd jaren*,¹ maar we zien hoe zelden mensen dat punt bereiken. Maar stel dat dit wat weinigen gegeven is voor allen binnen bereik ligt: hoeveel waarde heeft die wetenschap op dit moment?

11 Beslist heel veel! Want in dat geval leven jongeren geruster omdat ze ver verwijderd zijn van ouderdom en dood.

12 R Je vergist je. Hoewel er niets veilig is voor een mens, is toch dat deel van het leven waarin overgrote gerustheid hem onberaden maakt gevaarlijker. Geen enkele afstand is zo gering als die tussen dood en leven: ze mogen ver van elkaar gescheiden lijken, maar in feite raken ze aan elkaar. Altijd spoedt het leven voort, altijd komt de dood er pal achteraan: vlucht waarheen je wilt, de dood is daar en je voelt hem hijgen in je nek.

13 Hoe dan ook, op dit moment is de jeugd aanwezig en de ouderdom niet.

14 R Niets is beweeglijker dan de jeugd, niets is verraderlijker dan de ouderdom. De een staat niet stil en streelt ons terwijl ze wegvlucht,

de ander komt sluipenderwijs in duisternis en stilte nader en treft ons dan onverwacht; al waant men haar ver weg, ze staat voor onze deur.

15 Mijn leven is in opgaande beweging.

16 R Je hebt vertrouwen in iets wat uiterst onbetrouwbaar is. Die opgang is een neergang. Het leven is kort, de tijd vliedt: ze vloeien weg, ongemerkt, zonder geluid van voeten, terwijl wij slapen en luchtig leven. Ach, hadden wij in het begin maar evenveel besef van de snelheid van de tijd en de korthed van het leven als aan het einde! Nu is er iets oneindigs voor wie het leven binnengaan, en voor wie het verlaten is er niets. Wat zoveel eeuwen leek te zijn is amper evenzoveel momenten, en die bedrieglijkheid wordt pas doorzien wanneer eraan ontkomen onmogelijk is gebleken. Daardoor heeft een advies aan deze jonge leeftijd vaak geen effect: ze is eigenwijs en onervaren, ze slaat raad van anderen in de wind en heeft geen inzicht in zichzelf. Zodoende is het pas de ouderdom die de ogen opent voor de fouten van de jeugd, die, hoe talrijk en kolossaal ook, voor wie ze begingen onopgemerkt en onbegrepen zijn gebleven; het is de ouderdom die ze onder ogen brengt van wie ze verbloemden en er de ogen voor sloten. Zo ontdekken jullie wat jullie hadden moeten zijn niet voordat jullie hebben bereikt wat jullie wilden zijn en niet meer kunnen veranderen. Als een jonge man dat tijdig en door eigen inzicht zou begrijpen of zou aannemen van iemand die hem dat voorhield, zou hij in zijn eentje zich in mijn ogen onder duizenden als prijzenswaard en benijdenswaard onderscheiden en zou hij zijn levenspad niet hoeven gaan langs talrijke kronkelpaden, maar kon hij door het leven gaan langs de enige rechte weg, dat is de weg van de deugd.

17 Mijn levenstijd is niet verminderd.

18 R Hoe kan iemands levenstijd onverminderd zijn als daar vanaf het begin voortdurend iets van wordt afgeknabbeld? Als die levenstijd, eenmaal gegeven, steeds met minimale stukjes wordt afgenomen? In de ononderbroken wenteling van de hemel verdrijven minuten de uren en uren de dag, en verdringt de ene dag een andere en die andere weer een andere, zonder een ogenblik van rust. Zo gaan de maanden en de jaren voorbij, zo gaat de levenstijd voort, snel en haastig, ze *vliegt voorbij*, zoals Cicero zegt, *zonder zijn snelle vleugels te bewegen*, zoals Vergilius zegt.² Wij zijn als mensen

die op een schip reizen en niet voelen dat ze worden meegevoerd en vaak niet eens merken dat het einddoel nadert.

19 De beginnende levenstijd is ver verwijderd van het einde ervan.

20 R Binnen het bestek van het korte leven is niets ver weg.

21 Toch is niets ervan verder af van het einde dan het begin.

22 R Dat is wel waar, maar die opmerking zou hout snijden wanneer alle mensen dezelfde levensduur hadden. Nu echter gaat men langs uiteenlopende wegen en dikwijls stuit iemand al in de vroegste jeugd op de dood. Zo gebeurt het vaak dat iemand die heel ver van het einde af lijkt er heel dicht bij blijkt.

23 In ieder geval is mijn leeftijdsfase de bloeiendste.

24 R Hoewel weinigen er aandacht aan schenken, is niettemin sinds we dit gesprek begonnen een zekere verandering ingetreden: met iedere uitgesproken syllabe valt er iets van ons leven weg en wordt er iets ontnomen aan de kwetsbare bloem van onze levenstijd. Wat heeft een lenig en blozend jongmens eigenlijk meer dan een stramme en gerimpelde grijsaard buiten deze bloem van het leven, die in feite kortdurend en kwetsbaar is, om niet te zeggen voortdurend in verval? Wat daarin zo zoet en aangenaam is vermag ik niet te begrijpen. Die jonge man weet dat hij sneller dan gezegd kan worden zal zijn wat die oude man nu is, en als hij dat niet weet is hij een dwaas. Of moeten we zeggen dat in het geval van twee mannen die tegelijk ter dood gebracht zullen worden diegene gelukkiger mag heten die als laatste zijn hoofd op het blok moet leggen? Het lot van die man lijkt mij door dat uitstel in zekere zin nog ellendiger. Overigens zijn de omstandigheden van die mannen niet gelijk, omdat voor de laatste iets tussenbeide kan komen waardoor hij eraan ontkomt om net als die ander terechtgesteld te worden en in leven blijft, maar juist de dood het enige is dat een jonge man aan de ouderdom kan ontrukken.

Kort gezegd, binnen een kort tijdsbestek kan een groot geluk niet bestaan. En voor grote geesten is niets wat kortstondig is wenselijk. Word wakker uit je slaap, het is tijd, open je slaperige ogen, zet je er nu eindelijk aan om het eeuwige te overdenken, te koesteren, te wensen, en het voorbijgaande te verachten. Leer om bewust afstand te nemen van zaken die niet lang bij je kunnen zijn en om het tijdelijke in gedachten te verlaten voordat jij erdoor verlaten wordt.

25 Mijn levensfase is stabiel en krachtig.

26 R Degenen die zeggen dat enige levensfase stabiel is spreken onwaarheid. Niets is beweeglijker dan de tijd, en de tijd is het voertuig dat alle leeftijdsfasen meevoert. Vind je daarin de zekerheid van stabiliteit? Ach, wat een ijdele gedachte! Niets is stabiel, ook op dit moment word je meegesleurd.

2 Bijzondere lichamelijke schoonheid *Vreugde en Ratio*

1 Vr De schoonheid van mijn lichaam is bijzonder.

2 R Die schoonheid is net zo blijvend als de tijd, ze komt ermee en gaat ermee. Zet de tijd stil, als je kunt, misschien zal je schoonheid dan blijven zoals ze nu is.

3 De schoonheid van mijn lichaam is buitengewoon.

4 R Je steunt op een zwak fundament. Het lichaam gaat als een schaduw voorbij; durf jij er dan voor in te staan dat een tijdelijke bijkomstigheid voor jou blijvend zal zijn? Bijkomstigheden kunnen verdwijnen terwijl de substantie blijft, en wanneer de substantie verdwijnt kunnen ze niet blijven. Van alle hoedanigheden die samen met het lichaam wegsterven doet niet één dat sneller dan de schoonheid, die al begint te verwelken voor de ogen van wie haar bewonderend prijzen zodra ze zich als een lieflijk bloempje heeft vertoond. Een beetje vorst doet het verschrompelen, een zacht briesje waait het omver, een gemene hand rukt het uit de grond, de hiel van een passant trapt het plat.

Kortom, wees maar trots, juich maar zoveel je wilt, schuil maar achter die dunne sluier! Het baat je niets, want degene die je daarachter vandaan zal halen nadert met grote stappen. De dood brengt de waarde van de schoonheid van een levend mens aan het licht, en niet alleen de dood doet dat, maar ook de ouderdom, en ook het verloop van een paar jaren, en zelfs een plotselinge koortsaanval van een dag. Uiteindelijk smoort ze zichzelf door steeds maar te blijven, ook al wordt ze door niets uitwendigs getroffen; ze keert terug tot niets, en ze brengt door haar komen minder vreugde dan verdriet door haar gaan. Dit werd, als ik me niet vergis, ooit ervaren door die knappe Romeinse keizer Domitianus, die in een brief aan

Boek II Remedies bij Tegenspoed

Inleiding

1 Van alles wat ik prachtig vond toen ik het las of hoorde is er niets wat op mij een diepere indruk heeft gemaakt of zich steviger bij mij heeft vastgezet of mij vaker weer in gedachten komt dan de uitspraak van Heraclitus dat *alles gebeurt door strijd*.¹

Dat dit zo is, is namelijk onmiskenbaar, vrijwel alles in de wereld getuigt ervan. Sterren weerstreven de snelle beweging van het firmament,² tegengestelde elementen botsen op elkaar, de aarde beeft, de zeeën zijn woelig, de lucht wervelt, vlammen knetteren, winden voeren een nooit aflatende oorlog. Seizoenen vechten tegen seizoenen, elk seizoen tegen zichzelf, alle seizoenen tegen ons: de lente is nat, de zomer droog, de herfst mild, de winter guur; wat men wisseling noemt is in feite strijd. Al die zaken waarvan wij afhankelijk zijn, waarmee wij ons onderhouden en in leven houden, die ons zoveel heerlijkheden voorhouden, zijn stuk voor stuk angstaanjagend als ze zich in woede laten gaan, zoals blijkt uit aardbevingen, orkanen, schipbreuken en geweld van vuur aan de hemel of op de grond.

2 Wat een geweld in het neerkletteren van hagelstenen, de hevigheid van regenbuien, het lawaai van donderslagen, de felheid van bliksemschichten, de razernij van windvlagen, het gebrul van zeeën, het geraas van bergstromen, het zwellen van rivieren, het voortjagen van wolken! Kijk naar de zee zelf die, buiten het zichtbare razende geweld van winden en de geheimzinnige onregelmatige afwisseling van golfbewegingen, vaste en wetmatige getijden kent, zoals men op vele plaatsen kan waarnemen en heel duidelijk in het Westen. Dit opvallende verschijnsel heeft in de scholen van filosofen, waarin men onderzoek deed naar de verborgen oorzaak ervan, geen geringere strijd teweeggebracht dan tussen de wateren op de zeeën.

3 Kijk naar de levende wezens: is er daaronder één die nooit met strijd te maken krijgt? Vissen, wilde dieren, vogels, slangen, mensen – de ene soort heeft het voorzien op de andere, aan niet een van al die soorten wordt rust gegund. De leeuw jaagt op de wolf, de wolf op de hond, de hond op de haas. Er is zelfs een nog vechtlustiger soort honden, die het niet alleen opneemt tegen wolven, maar ook leeuwen, panters, everzwijnen en beren achtervolgt en aanvalt. Sommige van die honden hebben naar verluidt zo'n edele vechtlust

en zo'n bijzondere durf, dat ze een aanval op beren en everzwijnen beneden zich achten en zich slechts verwaardigen om olifanten of leeuwen te lijf te gaan.

Er is overgeleverd dat Alexander de Grote ooit zo'n hond cadeau heeft gekregen maar er geen aandacht voor had, omdat hij niet begreep dat het dier slechts belangstelling had voor ongewone prooien, en hem daarom heeft laten afmaken. Later kreeg hij een andere en in het karakter van dat dier kreeg hij meer inzicht. Hij raakte er erg aan gehecht en had het graag in zijn omgeving. Een opmerkelijk verhaal, want hoe groot is eigenlijk de genegenheid van een hond voor een mens, ook al wordt hij wel diens beste vriend genoemd? Hun aanhankelijkheid die hun door hoop op voedsel wordt ingegeven buiten beschouwing gelaten, maken ze door hun gemene gebijt en geblaf die vriendschap wel duidelijk. Dat wordt geïllustreerd door de fabel over Actaeon, en zeker door het verhaal over Euripides die door honden werd verscheurd.³

4 Met betrekking tot de sluwheid van vossen is een wel heel opmerkelijk verhaal bekend. Vissers waren eens met hun vangst op weg naar de stad – wat ze in de zomer bij voorkeur 's nachts doen – en stuitten toen op een ogenschijnlijk dood vosje dat midden op de weg lag. Ze pakten het op, met de bedoeling om het later op een rustig moment te villen, en legden het bovenop hun mand met vissen. Daar vrat het dier zich op zijn gemak vol; daarna sprong het plotseling op en rende weg tot hun verbazing en woede.

5 Hoeveel andere listen leggen vossen niet aan de dag! En denk ook eens aan het gehuil dat wolven laten horen en aan hun kabaal als ze rondhangen bij stallen, aan de oplettenheid van raven en wouwen in de omgeving van duiventillen en kippenrennen! Men zegt dat die vogels een ingeboren onverzoenlijke haat voor elkaar koesteren: de een dringt binnen in het nest van de ander, breekt zijn eieren stuk en vernietigt zijn hoop op nakroost. De koekoek heeft niet één of twee vijanden, nee, vrijwel alle vogels vallen hem aan, altijd moet hij klagend wegvluchten. Hoe slim belagen wezels slangen, hoe handig weten muizen binnen te komen in de voorraadschuren van de rijken! En andersom, hoe waakzaam is iedere soort om zichzelf te beschermen, hoe opletten om zich meteen te kunnen verdedigen!

6 Wie kan de listen en strikken van jagers en vogelvangsters, de haken en netten van vissers, de inspanningen en waken van al die

begrijpen wat ik bedoel en zich niet aan die alledaagse aanduiding zullen storen.

36 Dit tweedelige boek gaat over de twee gezichten van Vrouwe Fortuna. Wat wij over het ene dachten hebben wij in het eerste deel gezegd, en wat we over het andere denken zullen we nu gaan zeggen.

1 Fysieke onaantrekkelijkheid *Verdriet en Rede*

1 Ve Helaas heeft de natuur me erg pover bedeed door me onaantrekkelijk te maken.

2 R Toch heeft ze daardoor heel wat fakkels gedoofd en heel wat branden voorkomen.

3 De natuur heeft me onaantrekkelijk gemaakt.

4 R Ze heeft je niet gegeven wat aangenaam voor je is, maar het is voldoende als ze je wel gegeven heeft wat nuttig voor je is. Houd dus op je te beklagen.

5 De natuur heeft me niet met een knappe verschijning begiftigd.

6 R Ze heeft je niet willen begiftigen met iets wat door ziekte wordt aangetast en door ouderdom wordt weggenomen. Misschien heeft ze je wel iets gegeven wat zelfs de dood zelf niet durft aanraken.

7 De natuur heeft me lichamelijke schoonheid geweigerd.

8 R Als ze je geestelijke schoonheid heeft geschonken ben je haar heel veel verschuldigd. Zie grootmoedig voorbij aan die overkomelijke weigering en stel tegenover dat onaangename beeld in de spiegel een goed geweten.

9 De natuur heeft me fysieke schoonheid misgund.

10 R Ze misgunde je die niet, maar ze vond het een onprettig idee om je iets te geven wat dagelijks minder wordt en geleidelijk verdwijnt. Ware generositeit kent men aan een blijvend geschenk, wegwijnende en vergankelijke dingen worden ook door gierigaards gegeven. Schoonheid is een broze en niet op de eeuwigheid berekende gave van de natuur; ze is weinigen ten deel gevallen tot voordeel, velen tot ondergang, en niemand tot heil en ware glorie.

11 Lichamelijke schoonheid is me ontzegd.

12 R Bijzondere schoonheid en eerbaarheid wonen maar hoogst zelden onder hetzelfde dak.¹ Je hebt de kans gekregen om een betere gast in je nabijheid te hebben, nu de slechtere is buitengesloten.

13 Een aantrekkelijke verschijning is mij niet toebedeeld.

14 R Waarom betreur je dat? Welke gewijde en vrome overwegingen houden je bezig, dat je denkt dat lichamelijke schoonheid daarvoor noodzakelijk of ten minste zinvol is en niet eerder belemmerend werkt? Schoonheid heeft velen tot echtbreuk gebracht en niemand tot kuisheid. Velen heeft ze langs glibberige paden van lusten geleid naar een eerloos einde, terwijl ze zonder schoonheid een leven zonder schande en verleiding hadden kunnen leiden. Zei ik velen? Talloos zijn degenen die ze ermee heeft geconfronteerd, en bijna allen zijn ervoor bezweken.

15 Waarom heeft de natuur me onaantrekkelijk gemaakt?

16 R Om jezelf te sieren met schoonheid die bij je blijft in de ouderdom, op een ziekbed, op een lijkbaar en in een graf, een schoonheid die je aan jezelf te danken hebt en niet aan de natuur of je ouders. Mooi worden is mooier dan mooi geboren worden: want het eerste berust op inspanning en het laatste op toeval.

17 Dat mijn lichaam zo onaantrekkelijk is stemt me somber.

18 R In de ogen van sommigen is hun onaantrekkelijkheid een deel van hun ellende. Er zijn ook mensen die zeggen dat *de geest niet wordt ontsierd door de lelijkheid van het lichaam, terwijl het lichaam wel wordt gesierd door de schoonheid van de geest*;² hen moet je geloven. Die onaantrekkelijkheid is dus geen argument om je minderwaardig te voelen en depressief te worden, maar biedt je juist een kans om je geestelijk te verheffen en door deugdzaamheid een beter mens te worden.³

19 Moeder Natuur heeft me onaantrekkelijk gemaakt.

20 R Als ze Helena onaantrekkelijk had gemaakt of, om een man te noemen, Paris, zou Troje misschien nog bestaan.

21 Ik betreur dat ik onaantrekkelijk ter wereld gekomen ben.

22 R Er zijn weinig weldenkende mensen geweest die ingenomen waren met fysieke schoonheid, nooit was er iemand die schoonheid wenste, en sommigen hebben er zelfs afstand van gedaan. Om dit laatste wordt een Etruskische jongeman geprezen: omdat hij had gemerkt dat zijn bijzonder mooie uiterlijk hem bij velen verdacht maakte en schadelijk leek te zijn voor zijn eigen reputatie en de kuisheid van anderen, heeft hij met zelf toegebrachte verwondingen

Namenregister

ABDALONYMUS ca. 350 vC -

koning van Sidon

II: 9,30

ABDERA stad in Thracië

II: 4,8

ABEL Bijbelse figuur, zoon van Adam
en Eva, broer van Kaïn

I: 84,4; II: 45,2

ACCIUS Lucius A.; ca. 170-86,

Romeins dichter

II: 125,14

ACHAIA landstreek op de

Peloponnesos, aanduiding van
Griekenland

I: 88,8 – 96,34; II: 91,4

ACHILLES (mythol.) Griekse held in
de Trojaanse Oorlog

I: 72,12 – 73,8 – 117,10; II: 4,10 –
25,28 – 35,8 – 36,6

ACTAEON (mythol.) jager, werd door
Artemis' honden verscheurd

II: inl.3

ADIGE rivier in Noord-Italië

I: 58,4 - 65,25; II: 125,14

ADUATICI volksstam in Gallië

I: 99,4

AEACUS (mythol.) grootvader van
Achilles

II: 4,10

AEËTES (mythol.) koning van
Colchis in het verhaal van de
Argonauten

I: 117,8; II: 80,6

AEGATISCHE EILANDEN

eilandengroep ten Westen van
Sicilië

I: 98,12; II: 132,16

AELIUS VERUS Lucius A.V.;102-138,
adoptiefzoon van Hadrianus

I: 71,8

AEMILIUS PAULLUS (1) ca.250 vC,
Romeinse bevelhebber in de Slag

bij Cannae 216 vC

II: 71,2 – 132,16

AEMILIUS PAULLUS (2) ca.200 vC,
zoon van A.P. (1) – versloeg de
Macedoniërs in de Slag bij

Pydna 168 vC

I: 63,12; II: 9,22 – 38,24 – 48,4 –
125,18

AENEAS (mythol.) Trojaanse held

II: 53,12 – 121,14

AESCHINES ca.390-314, Griekse
redenaar, tegenstander van

Demosthenes

II: 25,28

AESOPUS 1^e vC, Grieks acteur,

fabeldichter

I: 28,8; II: 99,4

AGAMEMNON (mythol.) koning
van Mycene, aanvoerder van de

Grieken in de Trojaanse Oorlog,
werd door zijn vrouw vermoord

I: 52,8 – 65,26; II: 19,10 – 21,14 –
69,2 – 80,6

AGATHOCLES 361-289, tiran van

Sicilië

II: 39,12

- AGRIPPA (1) Marcus Vipsanius A.;
63 vC-12 nC, schoonzoon van
Augustus
I: 75,4 – 118,4; II: 21,14
- AGRIPPA (2) 12 vC-14 nC, zoon
van Agrippa (1), geadopteerde
kleinzoon van Augustus, wegens
wangedrag verbannen en gedood
I: 79,6
- AGRIPPINA 15-59, echtgenote van
Claudius, moeder van Nero
I: 52,8
- AHASVERUS zie ARTAXERXES
- AIAX (mythol.) Griekse held in de
Trojaanse Oorlog
II: 115,8
- ALBA LONGA eerste nederzetting
op de plaats van het latere Rome,
gesticht door Aeneas' zoon
Ascanius
I: 78,14
- ALBOIN 6^e nC, koning der
Langobarden
I: 65,26
- ALCAEUS ca. 600 vC, Griekse dichter
I: 69,38
- ALCIBIADES ca. 450-404, Atheens
staatsman en aanvoerder, vriend
van Socrates
I: 15,16 – 23,16 – 78,10; II: 26,8 –
35,8 – 55,2
- ALEXANDER gest. 328 vC, koning
van Molossia in Epirus
II: 125,18
- ALEXANDER DE GROTE 356-323,
koning van Macedonië 336-323
I: 15,16 – 18,1 – 19,12 – 31,6 –
35,12 – 37,10 – 39,2 – 41,4 – 49,12
– 85,12 – 104,10 – 108,10; II: incl.3
– 1,38 – 4,10 – 5,14 – 6,18 – 9,30
– 25,28 – 39,12 – 41,10 – 43,22
– 58,10 – 69,2 – 80,6 – 81,16 –
83,40 – 88,8 – 90,44 – 106,12 –
116,6 – 125,18 – 132,16
- ALEXANDER van Pherae; gest.
358 vC, tiran van Pherae,
aanvankelijk bondgenoot,
later tegenstander van Athene
I: 95,6; II: 125,4
- ALEXANDER SEVERUS 208-235,
keizer 222-235, door zijn soldaten
gedood
I: 85,12 – 96,16 – 96,28 – 97,12;
II: 25,28 – 60,10 – 75,16
- ALEXANDRIË door Alexander de
Grote gestichte havenstad in de
Nijldelta in Egypte
I: 43,10 – 69,18; II: 125,18
- ALPEN
I: 38,8 – 51,3 – 58,4 – 88,8; II:
91,4 – 93,8 – 132,16
- AMAZONEN (mythol.) volk van
krijgshaftige vrouwen in Thracië
II: 132,16
- AMBROSIUS 339-397, bisschop van
Milaan 374-397
I: 23,14 – 46,8 – 112,20; II: 26,8 –
28,2 – 68,6
- AMPHIARAOS (mythol.) man van
Eriphyle
II: 13,12 – 19,10
- ANACHARSIS 6^e vC, Griekse filosoof
II: 4,8
- ANACREON ca. 550 vC, Griekse
dichter
I: 69,38